УДК 347.918:316.356.4
DOI https://doi.org/https://doi.org/10.31392/cult.alm.2026.1.22

Ярошенко Алла Олександрівна,
доктор філософських наук,
професор кафедри соціальної роботи
Українського державного університету імені Михайла Драгоманова
orcid.org/0000-0002-8389-7639
yaroshenkonpu@gmail.com

Афанасьєва Людмила Василівна,
кандидат філософських наук,
доцент кафедри соціології та філософії
Мелітопольського державного педагогічного університету
імені Богдана Хмельницького
orcid.org/0000-0002-9386-6529
lyulmila.csr@gmail.com

Кондур Земфіра Анатоліївна,
менеджерка програм Ради Європи
orcid.org/0000-0001-9463-8715
kondurzola@yahoo.com

МЕДІАЦІЙНІ ПРАКТИКИ МБФ «ЧІРІКЛІ» ТА МОНІТОРИНГОВІ ГРУПИ: ДОСВІД СПІЛЬНОЇ РОБОТИ З РОМСЬКИМИ ГРОМАДАМИ ПІД ЧАС ВІЙНИ

Стаття присвячена аналізу діяльності мережі ромських жінок-медіаторок МБФ «Чіріклі» та їхній синергії з виїзними моніторинговими групами. На основі результатів фокус-групових інтерв'ю досліджено трансформацію ромського жіночого лідерства, проблеми «подвійної вразливості» внутрішньо переміщених осіб та ефективність тандемної моделі захисту прав людини в умовах воєнного стану. Обґрунтовано роль діяльності жінок-медіаторок мережі «Чіріклі» в подоланні системних викликів, із якими стикаються ромські громади. Їхня робота базується на принципі неформального соціального посередництва між ромськими внутрішньо переміщеними особами, гуманітарними структурами й органами державної влади. Ефективність цієї моделі зумовлена феноменом «спільного життєвого світу»: спільність соціального, культурного та травматичного досвіду, що забезпечує медіаторкам безпрецедентний рівень довіри з боку громади. Доведено важливість роботи моніторингових груп, експерти яких у співпраці з медіаторами сприяють вирішенню соціальних, юридичних і гуманітарних проблем, із якими стикаються ромські громади. Модель тандемної взаємодії має високий потенціал для масштабування, що може стати базою для розробки національної стратегії соціальної інклюзії вразливих груп, вивчення можливостей цифровізації роботи медіаторок (упровадження електронних систем моніторингу потреб) та аналізу довгострокового впливу жіночого лідерства на розвиток місцевого самоврядування в ромських поселеннях. Інтеграція цього досвіду в державну політику сприятиме не лише захисту прав людини, а й розбудові інклюзивного українського суспільства, де кожна громада має дієві інструменти для самопрезентації та захисту своїх інтересів.

Ключові слова: медіаторки, медіаційні практики, моніторингові групи, ромські громади, жіноче лідерство, соціальне посередництво.

© Ярошенко А. О., Афанасьєва Л. В., Кондур З. А., 2026

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Yaroshenko Alla,
Doctor of Philosophy, Professor at the Department of Social Robotics
Dragomanov Ukrainian State University
orcid.org/0000-0002-8389-7639
yaroshenkonpu@gmail.com

Afanasieva Liudmyla,
Candidate of Philosophical Sciences,
Associate Professor at the Department of Sociology and Philosophy
Bohdan Khmelnitsky Melitopol State Pedagogical University
orcid.org/0000-0002-9386-6529
lyulmila.csr@gmail.com

Kondur Zemfira,
Programme Manager of the Council of Europe
orcid.org/0000-0001-9463-8715
kondurzola@yahoo.com

MEDIATION PRACTICES OF THE INTERNATIONAL CHARITABLE FOUNDATION "CHIRIKLI" AND MONITORING GROUPS: EXPERIENCE OF JOINT WORK WITH ROMA COMMUNITIES DURING THE WAR

The article is devoted to the analysis of the activities of the network of Roma women mediators of the Chirikli Charity Foundation and their synergy with field monitoring groups. Based on the results of focus group interviews, the transformation of Roma women's leadership, the problems of "double vulnerability" of internally displaced persons and the effectiveness of the tandem model of human rights protection in martial law conditions are investigated. The role of the activities of the Chirikli women mediators in overcoming the systemic challenges faced by Roma communities is substantiated. Their work is based on the principle of informal social mediation between Roma internally displaced persons, humanitarian structures and state authorities. The effectiveness of this model is due to the phenomenon of a "shared life world": a commonality of social, cultural and traumatic experience, which provides mediators with an unprecedented level of trust from the community. The importance of the work of monitoring groups has been proven, whose experts, in cooperation with mediators, contribute to solving social, legal and humanitarian problems faced by Roma communities. The tandem interaction model has high potential for scaling up, which can become the basis for developing a national strategy for social inclusion of vulnerable groups, studying the possibilities of digitalizing the work of mediators (implementing electronic needs monitoring systems) and analyzing the long-term impact of female leadership on the development of local self-government in Roma settlements. The integration of this experience into state policy will contribute not only to the protection of human rights, but also to the development of an inclusive Ukrainian society, where each community has effective tools for self-presentation and protection of its interests.

Key words: mediators, mediation practices, monitoring groups, Roma communities, female leadership, social mediation.

Повномасштабна війна в Україні суттєво трансформувала соціальну реальність, загострivши проблеми вимушеного переміщення, доступу до базових прав і соціальної підтримки вразливих груп населення. Для ромських громад ці процеси супроводжуються не лише матеріальними втратами, а й посиленням структурної дискримінації, правової невизначеності й соціальної маргіналізації. Утрата домівки в цьому контексті означає також руйнування звичних форм соціальної взаємодії, солідарності й культурної укоріненості.

Сьогодні питання підтримки ромських громад в Україні в полі зору Кабінету Міністрів України, Державної служби України з етнополітики та свободи совісті, Міністерства соціальної політики, Міністерства освіти та науки України, Міністерства охорони здоров'я України, Міністерства внутрішніх справ/Державної міграційної служби, що співпрацюють з Офісом

Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, Міжнародними організаціями (ООН, Рада Європи, ОБСЄ) та громадськими й благодійними організаціями, такими як Міжнародний благодійний фонд «Чіріклі», які є основними виконавцями конкретних проєктів на місцях.

Ромський міжнародний благодійний фонд «Чіріклі» працює у сфері захисту прав ромів, з особливою увагою до тих, хто постраждав від російського вторгнення й вимушено став біженцем чи внутрішньо переміщеною особою. Одним із важливих напрямів роботи є адвокація ромів, підтримка ромських жінок і розвиток інклюзивних підходів, що забезпечують видимість та участь ромської громади в суспільному житті (Історія ромського жіночого фонду «Chiricli», б.д.).

Як цілком справедливо зазначив В. Кондур у виступі на Третій конференції ромських жінок «Захист прав ромських жінок під час війни в Україні», негативні стереотипи й упередження щодо ромів призводять до дискримінації та несправедливого поводження з боку як державних, так і недержавних суб'єктів, а також породжують випадки насильства. Передусім це стосується ромських жінок, які часто зазнають множинної дискримінації на підставі поєднання кількох факторів, включно з етнічним походженням, статтю, соціальним статусом, віком тощо. А під час повномасштабної війни росії проти України ромські жінки опинилися в ще більш скрутному становищі. Багатьом із них довелося взяти на себе повну відповідальність за життя своєї родини, оскільки чоловіки пішли на фронт, залишилися в окупації чи зоні активних бойових дій, тоді як жінки з дітьми шукали порятунку на більш безпечній території України чи поза її межами (Кондур, 2024).

Одне з головних місць у роботі Міжнародного благодійного фонду «Чіріклі» посідає жіноче медіаторство як форма внутрішньогромадської солідарності ромських жінок в умовах війни та вимушеного переміщення. Особливо важливо, що медіаторські практики формуються зсередини громади та ґрунтуються на довірі, культурній близькості й повсякденній взаємодії. У діяльності Міжнародного благодійного фонду «Чіріклі» такі практики реалізуються в тісному тандемі з моніторинговими групами за участі експертів від Офісу Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, що дає змогу поєднати внутрішньогромадську солідарність із професійною правозахисною експертизою та інституційною легітимністю.

Важливість значення роботи ромських медіаторок як «посередника між різними державними структурами і громадами, у цьому випадку ромськими» наводилося, зокрема, В. Золотаренко (головою Всеукраїнського об'єднання ромських жінок «Чіріклі») в ефірі «Громадського радіо» (2018 р.), представником Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини в Закарпатській області А. Крючковим, який підкреслював ключову роль ромських медіаторів як «посередників, що мають вирішальне значення» в зламі «стіни» недовіри до влади (2023 р.).

Досвід ромських жінок-медіаторок, які, поділяючи спільний соціальний, культурний і травматичний досвід зі своєю громадою, є посередницями між внутрішньо переміщеними ромськими сім'ями, гуманітарними структурами й органами влади, є важливими для забезпечення доступу цих сімей до допомоги, захисту та соціальних послуг, а також для подолання бар'єрів, пов'язаних із мовою, культурою та дискримінацією, і сприяє зміцненню довіри й ефективності гуманітарних місій.

У межах діяльності МБФ «Чіріклі» жіноче медіаторство розглядається не як допоміжна практика, а як структурний елемент системи реагування на наслідки війни для ромських громад. Медіаторки залучаються до виїзних моніторингових груп, збору первинної інформації, фіксації порушень прав і супроводу випадків на місцях компактного проживання внутрішньо переміщених ромських сімей (Історія ромського жіночого фонду «Chiricli», б.д.).

Метою статті є аналіз формату медіаторства в складі роботи моніторингових груп як ефективної моделі підтримки ромських громад і захисту їхніх прав в умовах війни.

Дослідження ґрунтується на якісній методології, зокрема методі фокус-групового інтерв'ю, який дає змогу виявити не лише перелік проблем, а й способи їх осмислення самими учасницями. Такий підхід є релевантним для культурологічно-філософського аналізу, оскільки фіксує повсякденні наративи, емоційні стани та форми переживання війни й переміщення.

Теоретичну рамку дослідження становлять:

– концепція солідарності як соціального ресурсу в умовах кризи;

– розуміння медіаторства як форми неформального соціального посередництва;

– феноменологічний аналіз повсякденного досвіду;

– правозахисний підхід до моніторингу порушень прав людини.

Емпіричною базою статті стали матеріали комплексного соціологічного дослідження, проведеного в межах проєкту «Посилення громадської участі», який упроваджується за підтримки Гельсінського інституту Діаконія та Міністерства закордонних справ Фінляндії. У рамках проєкту МБФ «Ромський жіночий фонд «Чіріклі» здійснив дослідження, спрямоване на виявлення потреб внутрішньо переміщених осіб з числа ромського населення України, визначення основних проблем і труднощів у сфері дотримання їхніх прав і свобод, а також формування профілю ключових запитів ромської спільноти в умовах воєнного стану (Визначення основних проблем та труднощів щодо додержання прав і свобод вимушено переміщених осіб ромського населення України в умовах військового стану: результати соціологічного дослідження, 2022).

Метою дослідження було отримання якісної, об'єктивної та актуальної інформації про становище внутрішньо переміщених представників ромської спільноти, їхні нагальні потреби й труднощі з метою виокремлення проблем, що потребують поглибленого аналізу та подальшої експлікації. Окрім кількісного опитування, проведено фокус-групове дослідження за участі вимушено переміщених осіб ромського населення України, зокрема ромських жінок, як медіаторок мережі «Чіріклі», так і внутрішньо переміщених представниць громад. Цитати респонденток подано в анонімізованому вигляді відповідно до етичних стандартів соціологічних досліджень.

Вимушене переміщення ромських громад як досвід екзистенційної та культурної втрати

Матеріали фокус-групового дослідження засвідчують, що вимушене переміщення сприймається учасницями не лише як фізична зміна місця проживання, а як глибокий екзистенційний розрив, пов'язаний з утратою дому, звичних соціальних зв'язків і базового відчуття безпеки. За свідченням однієї з респонденток: *«Ми виїжджали не тому, що хотіли. Просто вже не було куди повертатися»* (Визначення основних проблем та труднощів щодо додержання прав і свобод вимушено переміщених осіб ромського населення України в умовах військового стану: результати соціологічного дослідження, 2022).

У культурологічній перспективі цей досвід може бути інтерпретований як руйнування життєвого світу, у межах якого звичні соціальні ролі, норми та повсякденні практики перестають функціонувати. Утрата простору означає також утрату символічних орієнтирів, які забезпечували відчуття стабільності, належності й міжпоколінної тяглості.

Особливо вразливою групою в умовах переміщення виявляються жінки з дітьми, для яких вимушений переїзд супроводжується тривалим станом тривоги, психологічного виснаження та посттравматичних реакцій. Про це свідчить досвід матерів, які зазначають: *«Моя дитина падає на землю, коли чує гучний звук. Навіть зараз»* (Визначення основних проблем та труднощів щодо додержання прав і свобод вимушено переміщених осіб ромського населення України в умовах військового стану: результати соціологічного дослідження, 2022). У таких умовах саме жіночі мережі взаємопідтримки стають базовим механізмом адаптації, виживання та відновлення соціальної цілісності громади.

Соціальні, побутові й психологічні виклики в умовах переміщення.

Аналіз відповідей учасниць демонструє комплексний і кумулятивний характер проблем, із якими стикаються ромські громади після переміщення. Серед найбільш поширених викликів – труднощі з оформленням документів, обмежений доступ до соціальних виплат, медичних та освітніх послуг, житла й гуманітарної допомоги. Як зазначає одна з респонденток: *«Без документів ти ніде не людина. Тебе просто не бачать»* (Визначення основних проблем та труднощів щодо додержання прав і свобод вимушено переміщених осіб ромського населення України в умовах військового стану: результати соціологічного дослідження, 2022).

Зазначені проблеми часто посилюються упередженим або відкрито дискримінаційним ставленням з боку приймаючих спільнот та інституцій, що відтворює стан соціальної невидимості й маргіналізації. У фокус-групах фіксувалися й прямі вербальні маркери

відчуження: *«Було таке, що прямо казали: вам тут не раді»* (Визначення основних проблем та труднощів щодо додержання прав і свобод вимушено переміщених осіб ромського населення України в умовах військового стану: результати соціологічного дослідження, 2022).

У цьому контексті жіноче медіаторство виконує функцію перекладу повсякденного досвіду громади мовою прав, потреб і структурованих запитів, що є необхідною передумовою для подальшого інституційного реагування. Особливістю практик, реалізованих Міжнародним благодійним фондом «Чіріклі», є залучення жінок-медіаторок як ключових агенток доступу до громади. Саме вони першими виявляють випадки відсутності документів, недопуску до соціальних послуг, дискримінаційного ставлення або гуманітарної ізоляції ромських родин.

Синергія жіночого медіаторства й правозахисного моніторингу: інституційний і соціокультурний виміри

Ключову роль у подоланні системних викликів, з якими стикаються ромські громади, відіграє діяльність жінок-медіаторок мережі «Чіріклі». Їхня робота ґрунтується на принципі неформального соціального посередництва між ромськими внутрішньо переміщеними особами, гуманітарними структурами й органами державної влади. Ефективність цієї моделі значною мірою зумовлена феноменом «спільного життєвого світу»: спільність соціального, культурного й травматичного досвіду забезпечує високий рівень довіри з боку громади, що підтверджується словами учасниць: *«Люди телефонують у будь-який час. Бо знають, що ми свої»* (Визначення основних проблем та труднощів щодо додержання прав і свобод вимушено переміщених осіб ромського населення України в умовах військового стану: результати соціологічного дослідження, 2022).

Науково й практично значущою інновацією є функціонування медіаторства в тісній тандемній взаємодії з виїзними моніторинговими групами, до складу яких входять правозахисні експерти, зокрема представники Офісу Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини. Така конфігурація дає змогу інтегрувати внутрішньогромадську солідарність у правове поле, поєднуючи культурну релевантність із інституційною легітимністю.

У цьому форматі медіаторки виконують функцію «культурного перекладу», забезпечуючи доступ до найбільш закритих груп і знижуючи рівень екзистенційного страху перед бюрократичними структурами. Водночас експерти моніторингових груп здійснюють аналітичну фіксацію та правову кваліфікацію порушень, трансформуючи індивідуальні життєві історії у верифіковані правозахисні кейси. Як зазначають учасниці процесу: «Коли ми їдемо разом, нас чують і на місці, і далі».

Соціолого-філософський аналіз цієї діяльності дає змогу стверджувати, що жінки-медіаторки де-факто перебирають на себе виконання важливих державних функцій у кризових умовах. Зокрема, З. Кондур акцентує увагу на їхній суб'єктності, підкреслюючи: «Ви робите ту роботу, яку має робити влада, яку має робити держава, місцеві органи влади, а тут є ви – і ви дуже допомагаєте і людям, і місцевим органам влади» (Проєкт «Сила ромських жінок», б.д.**).**

Результативність такого тандему виходить за межі локального контексту, набуваючи міжнародного значення. Зібрана під час моніторингу й опитувань емпірична база стає фундаментом для глобальної адвокації прав ромів:

«Результати тих досліджень, які ми з вами зробили, презентувались в Європейському парламенті, у Раді Європи й в ОБСЄ… Ця інформація допомагає організаціям правильно вибудовувати програми допомоги для України і вносити [ромів] як пріоритетну групу в різні програми» (Кондур, б.д.).

Таким чином, партнерська модель «медіаторка – експерт» дає змогу подолати стан «соціальної невидимості» ромських громад. Вона забезпечує не лише надання оперативної гуманітарної допомоги, а й сприяє формуванню довгострокових механізмів захисту прав людини, перетворюючи вразливі групи на активних учасників правового діалогу.

На основі проведеного якісного аналізу емпіричних матеріалів, результатів фокус-групових інтерв'ю та експертних спостережень доведено, що жіноче ромське медіаторство, інтегроване в систему правозахисного моніторингу, є критично важливим ресурсом соціальної стійкості (resilience) в умовах повномасштабної війни.

Дослідження дало змогу сформулювати такі ключові висновки щодо ефективності тандемної моделі «медіаторка – моніторингова група»:

– Компенсація інституційних дефіцитів. В умовах перевантаження або часткової нефункціональності державних сервісів у прифронтових чи деокупованих регіонах медіаторки фактично перебирають на себе роль первинної ланки соціального захисту. Вони заповнюють лакуни в системі підтримки ВПО, забезпечуючи доступ до громади там, де бюрократичні механізми виявляються малоефективними.

– Трансформація гендерної суб'єктності. Війна спричинила докорінну зміну ролі ромської жінки. Вихід за межі приватної сфери в публічний простір правозахисту перетворює жінку на ключову агентку соціальних змін та адвокатку прав громади. Це не лише підсилює внутрішньогромадську солідарність, а й сприяє подоланню патріархальних стереотипів.

– Вихід на рівень міжнародної адвокації. Завдяки верифікації даних під час моніторингових виїздів, проблеми ромських ВПО трансформуються з локальних запитів у доказову базу для міжнародних інституцій (Європарламент, Рада Європи, ОБСЄ). Це забезпечує інклюзію ромського питання в глобальний порядок денний відновлення України.

– Формування довіри та соціальної згуртованості. Модель тандемної взаємодії дає змогу поєднати «голос громади» (медіаторка як носій довіри) з «мовою права» (експерт як носій легітимності). Це створює умови для конструктивного діалогу між етнічною меншиною та державними інституціями.

Перспективи подальших досліджень і практичного впровадження. Запропонована модель тандемної взаємодії має високий потенціал для масштабування. У контексті післявоєнного відновлення вона може стати базою для розробки національної стратегії соціальної інклюзії вразливих груп. Перспективним є вивчення можливостей цифровізації роботи медіаторок (упровадження електронних систем моніторингу потреб) та аналіз довгострокового впливу жіночого лідерства на розвиток місцевого самоврядування в ромських поселеннях.

Інтеграція цього досвіду в державну політику сприятиме не лише захисту прав людини, а й розбудові інклюзивного українського суспільства, де кожна громада має дієві інструменти для самопрезентації та захисту своїх інтересів.

Список використаних джерел:

Кондур В. (2024). *Виступ на Третій конференції ромських жінок: «Захист прав ромських жінок під час війни в Україні». Сайт Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини.* URL: https://www.ombudsman.gov.ua/news_details/uchast-u-tretij-konferenciyi-romskih-zhinok-zahist-prav-romskih-zhinok-pid-chas-vijni-v-ukrayini.

Визначення основних проблем та труднощів щодо додержання прав і свобод вимушено переміщених осіб ромського населення України в умовах військового стану: результати соціологічного дослідження (жовтень 2022 р.). (2022). URL: https://lnk.ua/AVMlzmneo.

Історія ромського жіночого фонду «Chiricli». (б. д.). *Благодійний фонд «Ромський жіночий фонд «Чіріклі»* : офіційний сайт. URL: https://chirikli.com.ua/about/.

Кондур З. (б.д.). *Презентації результатів моніторингових візитів та фокус-групових досліджень БФ «Чіріклі». Благодійний фонд «Ромський жіночий фонд «Чіріклі».* URL: https://chirikli.com.ua.

Надання гуманітарної допомоги найбільш незахищеним верствам населення України. (б.д.). *Благодійний фонд «Ромський жіночий фонд «Чіріклі»* : офіційний сайт. URL: https://chirikli.com.ua/projects/help-in-war/

Роми в умовах війни в Україні. (б. д.). *Державна служба України з етнополітики та свободи совісті* : офіційний сайт. URL: https://dess.gov.ua/romy-v-umovakh-viyny-vukraini/.

Проект «Сила ромських жінок» (б.д.). *Міжнародний благодійний фонд «Чіріклі»* : офіційний сайт. URL: https://chirikli.com.ua/projects/сила-ромських-жінок/.

References:

Kondur V. (2024). *Vystup na Tretii konferentsii romskykh zhinok: "Zakhyst prav romskykh zhinok pid chas viiny v Ukraini"* [Speech at the Third Conference of Roma Women: "Protection of the Rights of Roma Women during the War in Ukraine"]. *Sait Upovnovazhenoho Verkhovnoi Rady Ukrainy z prav liudyny* [Website of the Ukrainian Parliament Commissioner for Human Rights]. Retrieved from: https://www.ombudsman.gov.ua/news_details/uchast-u-tretij-konferenciyi-romskih-zhinok-zahist-prav-romskih-zhinok-pid-chas-vijni-v-ukrayini [in Ukrainian].

Vyznachennia osnovnykh problem ta trudnoshchiv shchodo doderzhannia prav i svobod vymusheno peremishchenykh osib romskoho naselennia Ukrainy v umovakh viiskovoho stanu: rezultaty sotsiolohichnoho doslidzhennia (zhovten

2022 r.). (2022). [Identification of key problems and challenges in ensuring the rights and freedoms of internally displaced persons of the Roma population of Ukraine under martial law: Results of a sociological study (October 2022)]. Retrieved from: https://lnk.ua/AVMlzmneo [in Ukrainian].

Istoriia romskoho zhinochoho fondu "Chiricli". (n.d.). [History of the Roma Women's Fund "Chiricli"]. *Blahodiinyi fond "Romskyi zhinochyi fond 'Chirikli'"* [Charitable Foundation "Roma Women's Fund 'Chirikli'"]. Retrieved from: https://chirikli.com.ua/about/ [in Ukrainian].

Kondur, Z. (n.d.). *Prezentatsii rezultativ monitorynhovykh vizytiv ta fokus-hrupovykh doslidzhen BF "Chirikli"*[Presentations of the results of monitoring visits and focus group studies of the "Chirikli" Charitable Foundation]. *Blahodiinyi fond "Romskyi zhinochyi fond 'Chirikli'"* [Charitable Foundation "Roma Women's Fund 'Chirikli'"]. Retrieved from: https://chirikli.com.ua [in Ukrainian].

Nadannia humanitarnoi dopomohy naibilsh nezakhyshchenym verstvam naselennia Ukrainy. (n.d.). [Provision of humanitarian assistance to the most vulnerable groups of the population of Ukraine]. *Blahodiinyi fond "Romskyi zhinochyi fond 'Chirikli'"* [Charitable Foundation "Roma Women's Fund 'Chirikli'"]. Retrieved from: https://chirikli.com.ua/projects/help-in-war/ [in Ukrainian].

Romy v umovakh viiny v Ukraini. (n.d.). [Roma in the conditions of the war in Ukraine]. *Derzhavna sluzhba Ukrainy z etnopolityky ta svobody sovisti* [State Service of Ukraine for Ethnopolitics and Freedom of Conscience]. Retrieved from: https://dess.gov.ua/romy-v-umovakh-viyny-vukraini/ [in Ukrainian].

Proekt "Syla romskykh zhinok". (n.d.). *[Project "The Power of Roma Women"].*

Blahodiinyi fond "Romskyi zhinochyi fond 'Chirikli'" [Charitable Foundation "Roma Women's Fund 'Chirikli'"]. Retrieved from: https://chirikli.com.ua/projects/сила-ромських-жінок/ [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 20.12.2025
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 20.01.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 25.03.2026